

1937 toen delen II en III uitkwamen, treft men geen *Stam* meer aan. Wel echter weer onder 1959. Ik zie niet goed wat hier de ratio van is. Evenmin trouwens is het duidelijk waarom onder no. 91 slechts drie van de vijf artikelen die het eerste deeltje van *De Groot-Nederlandsche Gedachte* bevatte, staan vermeld.

Ik wil in deze trant niet doorgaan. Zulk soort kritiek zou de indruk kunnen wekken dat de heer Van Hees zijn werk slecht gedaan had; dat zou een totaal verkeerde indruk zijn. Hij voert ons met zijn enorme massa gegevens in dit gigantische oeuvre binnen; hij identificeert vele onder allerlei pseudoniemen of anoniem door Geyl in kranten en tijdschriften gepubliceerde artikelen, brieven en polemieken en brengt door de talloze heen-en-weer-verwijzingen en door de systematische rangschikking die hij toevoegt, orde in zijn materiaal. Het is een heldhaftig werkstuk.

Het is ook daarom zo heldhaftig omdat hij zich niet heeft laten ontmoedigen door het miserabele publicatie-procédé waarmee hij het moest stellen. Ik moet hier tot mijn spijt iets over zeggen. Huizinga werd in deel IX van zijn *Verzamelde Werken*, uitgegeven door de firma Tjeenk Willink die nu in het Wolters-concern is opgenomen, geëerd met een voortreffelijke bibliografie. Wolters gaf in 1963 een zeer fraai gedrukte en verzorgde bibliografie van Jan Romein uit. Zonder enige twijfel heeft de bibliografie van Geyl de samensteller meer hoofdbrekens gekost dan de auteurs van de twee andere bibliografieën die ik noemde aan hun werk moesten besteden. Geyls oeuvre is nu eenmaal veel en veel groter dan dat van Huizinga. En Romein schreef misschien niet veel minder dan Geyl maar in de bibliografie zijn de dag- en weekbladartikelen weggelaten die Van Hees in zijn werk wel opnam. Welnu, Van Hees' ijver werd beloond met een drukwijze die geen enkele variatie toelaat, echter wel het gebruik van inferieur papier. Het resultaat is dat deze bladzijden een troosteloze typografische woestijn vormen. Het was niet eens mogelijk om titels van boeken, kranten en tijdschriften te cursiveren. Van Hees probeert zijn lezer wat te helpen met streepjes, punten, komma's en zo nu en dan eens een aanhalings-teken en hij heeft waarschijnlijk gered wat er te redden viel. Veel te redden was er echter niet. Dit is erbarmelijk, schaamteloos duur drukwerk, een belediging voor de samensteller, voor de wereldberoemde auteur die Geyl was en voor de lezer. Het boek voldoet niet aan de eenvoudigste eisen die men aan een bibliografie stellen moet. Het is een treurige mislukking.

E. H. Kossmann

P. J. van Winter, *Oorlogsduur in oorlogsnamen. Over het gebruik van getallen tot steun van historische voorstellingen* (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. lett. N.R. LXXVII - no. 1; Amsterdam-Londen, 1972. 112 blz. f. 25.-).

Waarom en wanneer hebben de Zeven-, de Negen-, de Dertig-, de Tachtig- en de Honderdjarige oorlog hun naam gekregen en in hoeverre is die naam algemeen aanvaard? Het is een originele vraagstelling, maar men moet wel tijd en energie hebben om de zaken zo fundamenteel uit te diepen als de Groningse oud-hoogleraar Van Winter in dit boek gedaan heeft.

Bij de Zevenjarige oorlog ligt het vrij simpel. De naam is afkomstig van koning Frederik II zelf, is dus kort na afloop van het conflict gevormd en heeft vrijwel onmiddellijk algemeen ingang gevonden. Maar bij de overige oorlogen was het minder eenvoudig. De behoeften van het onderwijs aan een korte, gemakkelijk te onthouden naam waren hierbij

zeker belangrijk, maar ook de mogelijkheden om een dergelijke vlakke term met verschillende ideële inhoud te laden. Aanvankelijk sprak men in de zeventiende eeuw nog van de 'Duitse dertigjarige oorlog'; de schrijver brengt deze naam in verband met de opkomende behoefte om te tellen en te meten, maar ook met de onmogelijkheid om deze oorlog te verbinden met de regeringsjaren van een bepaalde vorst. Toen in de achttiende eeuw het besef doorbrak, dat deze oorlog allerminst een uitsluitend Duitse aangelegenheid was, heeft men Duits laten vallen en sprak men kortweg van 'de Dertigjarige oorlog' en in die vorm kreeg de term algemene geldigheid. 'De Negenjarige oorlog' daarentegen is als zodanig slechts in Nederland bekend.

Het interessantst voor de lezers van dit tijdschrift zijn van Winters uiteenzettingen over de Tachtigjarige oorlog. In de zeventiende en achttiende eeuw sprak men hoogstens van 'een oorlog, die tachtig jaren geduurd heeft' of van 'een tachtigjarige oorlog tegen Spanje'. Pas op het eind van de achttiende eeuw schreven mannen als Luzac en Simon Stijl over 'de Tachtigjarige oorlog' en in de Bataafse tijd werd deze naam frequenter gebruikt, zonder nog algemene geldigheid te verwerven. De schrijver brengt dit in verband met het besef dat meer aspecten een rol gespeeld hadden bij wat men traditioneel als een vrijheidstrijd tegen Spanje zag. De veranderde positie van de Oranjes kan daarbij een rol gespeeld hebben. In de negentiende eeuw namen de schoolboeken enthousiast het begrip 'de Tachtigjarige oorlog' over en dank zij Fruin kreeg het ook wetenschappelijk algemene geldigheid. Het is merkwaardig dat deze vlakke, neutrale naam dan op zijn beurt weer emotioneel geladen kan worden. Toen katholieke historici protesteerden tegen het overspannen nationalisme van de reeks herdenkingen in de jaren 1868-1872, kritiseerden zij de term 'de Tachtigjarige oorlog'. Zij wezen er al op, dat deze benaming natuurlijk geen enkele zin heeft voor de Zuidelijke Nederlanden. Daar is deze dan ook niet gebruikt, behalve in diverse schoolboeken, die in de jaren 1815-1830 speciaal onder Noord-Nederlandse inspiratie voor deze streken geschreven werden. Pirenne gebruikt de naam ook niet, merkwaardigerwijze de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* wel, terwijl Geyl, Renier en Romein in zijn *Lage Landen bij de Zee* de naam bewust vermeden hebben. In het buitenland tenslotte heeft 'de Tachtigjarige oorlog' nauwelijks ingang gevonden, hoewel er in alle eeuwen veel over geschreven is.

Het is onmogelijk in te gaan op alle facetten van dit boek. Men beseft, vooral door de vele voetnoten, waarin stapels terecht vergeten boeken worden aangehaald, welk een massa historische overzichten, wereldgeschiedenissen, schoolboeken, cursussen voor alle soorten onderwijs e.d. in onze grote bibliotheken berusten, die niemand meer inkijkt, maar die cultuurhistorisch niet geheel van belang ontbloot zijn. Ik vraag me ook af, of de wetenschap der historiografie niet te veel de neiging heeft alleen te letten op de belangrijke werken van de grote historici, terwijl het geschiedenisbeeld van een generatie veel meer wordt gevormd door de schoolboeken en populaire geschriften van de Rijpma's en de Ter Haars (of dit nu Jaap ter Haar dan wel Bernard ter Haar Bzn., de bewerker van Streckfuss is). Daarop de aandacht gevestigd te hebben, lijkt me een van de belangrijkste verdiensten van het besproken boek. Het is uiteraard geen fascinerende lectuur, de resultaten ervan zijn niet wereldschokkend, maar het vestigt de aandacht op te lang verwaarloosd materiaal voor de geschiedenis van de historische appreciatie en doet dit met een wetenschappelijk onaanvechtbare methode.

H. P. H. Jansen